

Viipurin moninaista vuosien 1710–1840 kulttuuria

Arvio teoksesta Einonen, Piia & Antti Räihä (toim.). *Kuvaukset, mielikuvat, identiteetit. Viipurin kulttuurihistoriaa 1710–1840*. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura. 2018. 277 s. ISBN 978-952-67216-6-8.

Maritta Lehtinen

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran (VSKS) Toimitteita-sarja perustettiin vuonna 1975 julkaisemaan Viipuria käsittelevää tietoa. Vuodesta 2016 alkaen vuosittain julkaistun sarjan tutkimusaloina ovat olleet pääasiassa historia, kirjallisuus ja taiteiden tutkimus. Sarjan viimeisimmät kuusi osaa 18–23 muodostavat kokonaisuuden *Viipuri, kulttuurin kaupunki* (2016–2021), joka keskittyy kaupungin kulttuurihistoriaan.

Tässä arvioitavan Toimitteita-sarjan 20:n osan (2018) *Kuvaukset, mielikuvat, identiteetit. Viipurin kulttuurihistoriaa 1710–1840* ovat toimittaneet dosentti, yliopistotutkija Piia Einonen ja tutkijatohtori Antti Räihä Jyväskylän yliopistosta. Artikkelikokoelman tekstit tuovat esiin Vanhan Suomen aikaa (1721–1812) ja autonomian ajan ensimmäisiä vuosikymmeniä. [1] Kunkin sarjan 18–23 osan tehtäväksi on asetettu uusista näkökulmista tapahtuvan kaupungin historiantutkimuksen aukkojen paikkaaminen ja aiemman tutkimuksen avaaminen.

Teoksen kahdeksan vertaisarvioidun artikkelin sekä kolmen tietolaatikon kirjoittajina on useita tieteenaloja edustavia Viipurin historian tutkijoita. Antti Räihän, Piia Einosen ja Toimitteita-sarjan päätoimittajan dosentti Pentti Paavolaisen laatima johdantoluku *Historiallinen poikkeuskausi vai omaleimaisen Viipurin perusta?* toimii erinomaisena taustoituksena teoksen artikkelien sisältöön. Kirjoittajat katsovat historiallisen Viipurin muodostaneen venäläisestä näkökulmasta katsottuna tärkeimmän osan Pietarin suojaksi luotua Ruotsin vastaista suojavyöhykettä. Kaupungin sotilaalliseen painoarvoon liittyneet tekijät määrittivätkin johdannon kirjoittajien mukaan Viipurin historiaa hallinnosta monikulttuurisuuteen koko 1700-luvun ja 1800-luvun alun.

Artikkeli aiheet ovat moninaisia. Ne analysoivat venäläisten käsitystä Viipurista, kaupungissa puhuttuja kieliä ja monikulttuurisuutta, naisryrittäjyyttä, säätyläistön elämäntapaa, viipurilaisten suhtautumista Vanhan Suomen yhdistämiseen Suomen suuriruhtinaskuntaan, kirkkotaidetta, koululaitoksen opettajia ja oppilaita kirjallisen sivistyksen ja aatteellisen suomalaisuuden rakentajina sekä kirjahuutokauppoja ostajineen. Lisäksi kolme tietolaatikkoo tarkastelee aikakauden julkisia rakennuksia,

paikallista draamakirjallisuutta ja kaupungin vanhinta kirjastoa. Julkaisun lähdeaineistona käytetään virallisia dokumentteja, kuten kirkollisia ja juridisia asiakirjoja, mutta myös esineitä sekä laajasti aiempaa tieteellistä tutkimusta.

Tarkastelen tässä arvioissa syvällisemmin kolmea artikkelia, jotka koen omalle tutkimukselleni tieteellisesti läheisiksi. FT, tutkimuskoordinaattori Nathanaelle Minard-Törmäsen myös venäläisiä lähteitä hyödyntäen kuvaama Viipuri ja sen kaupunkimaisema ovat arvioijankin työn alla olevan ja venäläisiä tutkimusaineistoja käyttävän väitöstutkimuksen tarkastelukohteena. Viipurin venäläisiä kauppiaita ja heidän näkyvyyttään 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Viipurin kaupunkikuvassa avaavasta tutkielmastani taas löytyy tutkimuksellisia yhtymäkohtia Piia Einosen käsittelemään kaupunkilaisten monikielisyyteen ja FT, yliopisto-opettaja Ulla Ijäksen tarkastelemaan viipurilaisiin yrittäjiin.

Venäläisten Viipuri - kokemuksia ja mielikuvia

Nathanaelle Minard-Törmäsen tarkastelee artikkelissaan 1700-luvun ja 1800-luvun alun venäläisten tapaa kuvata Viipuria sekä heidän suhdettaan kaupunkiin. Venäläiset kävivät kauppaa Viipurissa jo keskiajalla, mutta 1600-luvun kuluessa heidän asemansa siellä heikkeni. Se, että Pietari I valtasi Viipurin vuonna 1710 ja valloitti kaupungin myös symbolisesti muun muassa lyöttämällä kaupungista uuden voittomitalin ja nimeämällä lippulaivansa Vyborgiksi, alkoi muuttaa venäläisten käsitystä kaupungista. Minard-Törmäsen mukaan muistot Pietarin I:n saavutuksista muovasivat vielä 1800-luvun alkupuolellakin venäläisten kokemuksia Viipurista. Venäläiset kuvaukset sivuuttivat kaupungin ruotsalaisen menneisyyden. Samoin artikkelin kirjoittaja katsoo, että symbolisen valloituksen jatkumoa edustaa Katarina II:n vuoden 1783 juhlava seremoniallinen saapuminen Viipuriin. Tapahtuma ikään kuin osoittaa hallitsijattaren huolenpitoa alamaisia kohtaan, jolloin nämä vuorostaan osoittavat arvostusta tästä huolenpidosta.

Minard-Törmäsen valottaa myös Viipurin taloudellista merkitystä ja saa rakennetusta kaupunkimaisemasta kiinnostuneen kulkemaan kirjoittajan kuvaamilla Neitsytniemen leveillä teillä sekä sen puutalojen ja puutarhojen luomissa kauniissa näkymissä. Kirjoittajan mukaan vuoden 1721 Uudenkaupungin rauhan jälkeen Viipurissa tehtiin merkittäviä muutoksia. Linnoituksia laajennettiin länteen Siikaniemeen ja sarja uusia bastioneja valmistui. Kaupunkiin nousi kaksi uutta aluetta, Neitsytniemi ja Pietariin vievän tien varteen niin sanottu Pietarin esikaupunki. Neitsytniemestä tuli kaupungin alemman käsityöläistön asuma-alue ja Pietarin esikaupunkiin taas muodostui kaupallinen keskus, jonne monet venäläiset kauppiat ja alemmat virkamiehet asettuivat vuoden 1738 palon jälkeen. Kirjoittaja katsoo, että Venäjän virallinen diskurssi, jonka mukaan Viipurista kehittyi 1780-luvulle tultaessa vauras kuvernementin pääkaupunki, ei ollut pelkkää propagandaa. Toisaalta jo 1800-luvun alkupuolella Viipuri näyttää hänen mukaansa sijoittuneen kahden kategorian eli sanojen *gorodiško* (sana on vähättelevä diminutiivimuoto sanasta *gorod* eli kaupunki) ja *gorod* välille. Tuolloin venäläiset matkailijat eivät juurikaan viettäneet aikaa Viipurissa, joka esiintyi teksteissä lähinnä pysähdyspaikkana matkalla kohti noin kuudenkymmenen virstan päässä sijaitsevaa Imatran koskea.

Myös venäläisiä lähteitä ilahduttavasti tutkimustyössään käyttävä Minard-Törmänen päätyy mielenkiintoisesti toteamaan, että suomalaisen historiankirjoituksen korostama monikansallisuuden piirre, jota yleensä pidetään Viipurille erityisenä, ei Minard-Törmäsen mukaan juurikaan kiinnostanut venäläisiä.

Viipurilaisten kielenkäyttö ja etninen ymmärrys

Artikkelissaan Piia Einonen käy aikakautta läpi erityisesti kielen ja etnisyyden näkökulmasta. Hän kertoo pyrkivänsä valottamaan arkista kielenkäyttöä ja aikaisten etnistä ymmärrystä sekä tuomaan esille uusia näkökulmia monikielisestä ja -etnisestä Viipurista. Kirjoittaja lähestyy artikkelissaan kaupungin monikulttuurisuutta osin peilaten kaupunkilaisten arjesta ja kielenkäytöstä kertovia esimerkkejä aikaisempaan tutkimukseen ja painottaa Viipuri-kuvan olleen aina kytköksissä etnisyyteen. Kaupunkia on hänen mukaansa luonnehdittu valtapoliittisista suhdanteista ja historiankirjoituksen tarkoituksista riippuen milloin venäläiseksi, milloin ruotsalaiseksi ja milloin suomalaiseksi. Viipurin monikielisyys ja -kulttuurisuus ovat olleet sekä arkipuheessa että historiankirjoituksessa toistuva piirre siitäkin huolimatta, että tutkimustietoa siitä on lopulta melko vähän, kuten kirjoittaja korostaa.

Esimerkkinä aiemmasta Viipuri-tutkimuksesta Einonen tuo esille Johan Wilhelm Ruuthin kaupunkihistorialliset teokset Viipurista, jotka ovat kirjoittajan mukaan vahvan kriittisiä venäläistä hallintojärjestelmää kohtaan ja joissa suomen kieli tuodaan ylikorostuneesti esille. Tarkastellessaan yksilöllistä kielitaitoa ja arjessa käytettyjä kieliä Einonen pohtii Gabriel Laguksen (1889) esittämää arviota oikeuspöytäkirjoista ilmenevästä saksan keskeisestä asemasta Viipurin talouselämässä, mistä Laguksen mukaan johtui myös kielen merkittävyys kauppiasperheiden keskuudessa. Suomea äidinkielenään taas puhuivat Laguksen mukaan lähinnä kaupungin alempi porvaristo, palkolliset sekä kaupunkia ympäröivien alueiden rahvas. 1700-luvun lopulla Viipurissa vierailut venäläinen kirjailija Filipp Vigel taas koki johtavien porvarien olleen venäläisiä ja kuuli venäjää puhuttavan kaikkialla.

Einonen katsoo viranhoidon kielen vaikuttaneen toimivan ja kommunikointikykyisen hallinnon rakentamiseen sekä mahdollisuuteen ajaa asioita oikeusteitse. Arjessa 1700-luku merkitsi hänen mukaansa monikulttuurisuuden ja -kielisyyden lisääntymistä, sillä sekä venäjän- että saksankielisen väestön ja ranskaa puhuvan venäläisen upseeriston määrä lisääntyi Viipurissa. Kiitos tutkimusaineistoon kuuluvien oikeuskollegion aktien, maistraatin ja kämnerinoikeuden pöytäkirjojen, pöytäkirjoihin liittyneiden aktien sekä kaupunkihallinnon ja oikeuskollegion asiakirjojen Einonen tuokin esille välähdyksen monista kaupunkilaisista. Hän tarkastelee asiakirjojen kautta krouvia pitäviä kapakoitsijoiden leskiä, leipurin työtä kotona luvatta tekeviä, kirjureita, kääntäjiä, tulkkeja, ompelijattaria, kupariseppiä, työmiehiä, venäläisiä sotilaskauppiaita sekä näiden vaimoja lapsineen. Kirjoittaja olettaa monien kaupunkilaisten olleen kaksikielisiä, vaikka hänen mukaansa heidän omaa käsitystään kansallisuudesta tai kielestä on lähes mahdotonta tavoittaa.

Viipurilaisena yrittäjänaisena

Ulla Ijäs tarkastelee artikkelissaan Viipurissa toimivia yrittäjänaisia, heidän toimialojaan ja elinkeinonharjoittamisen edellytyksiään. Kirjoittaja nostaa artikkelissaan esille viipurilaiseen yrittämiseen liittyviä erityispiirteitä, jotka näkyvät hänen mukaansa erityisesti naisten mahdollisuuksissa yrittäjyyteen. Lähdeaineistona Ijäs käyttää Einosen tavoin sekä Viipurin kämnerinoikeuden että raastuvanoikeuden pöytäkirjoja. 1700-luvun alun ja 1830-luvun välisten oikeustapausten kautta Ijäs esittelee naisten työtä ja toimeentuloa koskevia käsityksiä sekä tapoja, joilla viipurilainen yhteisö määritteli naisten yrittämisen rajoituksia ja mahdollisuuksia. Lisäksi Ijäs käyttää Viipurissa 1820-luvulta alkaen julkaistuja sanomalehtiä. Mielenkiintoisena seikkana hän valottaa naisten osallistumisen suurten kauppahuoneiden toimintaan olleen tavanomaista ja naisten tekemien sopimusten olleen yhtä sitovia kuin miesten jo 1700-luvun alussa. Naisilla oli myös mahdollisuus jatkaa elinkeinonharjoitusta leskeydyttyään, ja joitakin naisia toimikin miehensä seuraajina suuren kauppahuoneen tai muun menestyvän liiketoiminnan johdossa. Näistä yrittäjänaisista Ijäs esittelee jo väitöstutkimuksessaan tarkastelemaansa kauppahuone Hackman & Co:n johdossa pitkään toiminutta leskirouva Marie Hackmania myös tämän kirjoittamien liikekirjeiden kautta (Ijäs 2015, 71).

Ijäs huomioi aiemman tutkimuskirjallisuuden esiin tuoman vähäisen tiedon 1600- ja 1700-lukujen yritysjohtajien kuten kauppiaiden, ruukinpatruunoiden tai laivanvarustajien varsinaisesta työstä. Hän tuo esille vielä vähäisemmän tietomme naisten osallistumisesta perheen yritystoimintaan, heidän omasta yritystoiminnastaan ja halustaan sen kehittämiseen. Se, että riskinotto ei vielä 1700-luvulla kuulunut sen paremmin miesten kuin naistenkaan yritystoimintaan, osoittaa Ijäksen mukaan mies- ja naisyrittäjien toiminnan perustuneen samankaltaisille päämäärille turvata jälkipolvien elämä. Artikkelissaan Ijäs kuvaa myös yrittäjäperheitä, joissa yrityksen päätoimesta saatava tulo ei riitä perheen elantoon, mistä syystä vaimo harjoittaa pienimuotoista ja joskus laitontakin liiketoimintaa majoittaen kotonaan matkustavaisia, myyden valmistamia leivonnaisia, vaatteita, viinaa tai joskus jopa itseään.

Helposti lähestyttävää Viipuri-tutkimusta

Kokoelman sujuvakielinen tapa esitellä Viipurin 1710–1840 lukujen kulttuurihistoriaa tekee siitä lähestyttävän muillekin kuin tutkijoille. Artikkelit tuovat viipurilaisten elämäntapoja nähtäväksi niin kulttuurintutkimuksen, historian ja monien muiden alojen opiskelijoille kuin Viipurista kiinnostuneelle laajalle lukijakunnalle.

Vaikka artikkelit osin käyvät läpi jo aiemmissa tutkimuksissa esille tulleita aiheita ja tuloksia, kuten kaupunkilaisten monikielisyyttä ja monikulttuurisuutta, syventävät ja peilaavat ne myös teoksen esipuheen sanoin artikkelikokoelman erisuuntaisia tulkintoja toisiinsa. Viipuria kaupungin monikielisyyteen ja monikulttuurisuuteen jo aiemmissa tutkimuksissaan peilanneista Ulla Ijäs toteaa väitöskirjassaan (2015, esim. s. 115), että 1700-luvun Viipurissa monikieliselle herrasväelle yhdistävä tekijä oli äidinkieli. Riikka Siltanen taas katsoo tuoreessa musiikkitieteen väitöstutkimuksessaan (2020) aiemman tutkimuksen usein romantisoineen Viipurin monikielisyyden ja -kansallisuuden harmoniseksi yhteiseloksi, vaikka kieli- ja kansallisuusristiriidat olivat merkittävä haaste ja hidaste kaupungin julkisen taidemusiikkielämän kehittymiselle 1850- ja 1860-

lukuajan. Arvioitavan teoksen toimittajan ja siihen yhden artikkelin kirjoittaneen Antti Rähkön Viipurin sivuava väitöskirja (2012) katsoo kaupungin asukkaiden korostaneen lähinnä paikallisidentiteettiä etuja saadakseen. Einonen taas on jo aiemmassa Toimitteita-sarjan artikkelissaan (2013) todennut vääräksi Ruuthin käsityksen siitä, että suomi toimi yleiskielenä 1800-luvun alun Viipurissa.

Arvioitavan teoksen useaa eri kulttuurin kirjoja käsittelevät artikkelit samoin kuin toimittajien johdantokin tavoittavat teoksen päämäärän paikata kaupungin historian tutkimuksen aukkoja ja avata tutkimukseen uusia näkökulmia. Artikkelikokoelman esipuheen sanoin Viipuri-tutkimus kaipaa kuitenkin tutkijoiden kielitaidon monipuolistumista, sillä Toimitteen 20 artikkelissa on todettavissa varsinkin venäläisen tutkimuskirjallisuuden ja venäläisten alkuperäislähteiden käytön valitettava vähäisyys. Tätä näkökantaa artikkeliteoksessa vahvistaa osaltaan venäjänkielisiä aineistoja käyttävä Minord-Törmänen. Hänen mukaansa Viipurin monikansallinen luonne jäi yleensä hänen käyttämässään venäjänkielissä lähteissä mainitsematta, toisin kuin useissa muissa tässä arvioitujen artikkelien muun kuin venäjänkielissä aineistoissa. Tutkijoiden monipuolinen kielitaito ja vapaa pääsy myös rajan yli arkistoihin, kuten Pietarin historialliseen valtiolliseen keskusarkistoon (TsGIA SPb), saattaisi tuottaa lisää uusia tutkimusaiheita ja -tuloksia. Tällainen Venäjälle arkistoidun aineiston käyttö ja siitä tehty tutkimus olisi tulevaisuudessa hyödyksi monille lukijoille ja tutkijoille, myös allekirjoittaneelle tutkiessaan 1940-luvun Viipurin kaupunkimaisemaa.

FM, väitöskirjatutkija, Maritta Lehtinen, maisemantutkimus, Turun yliopisto.

Viitteet

[1] Arvioitava teos on vapaasti luettavissa Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran nettisivuilla: <https://vsks.net/wp-content/uploads/2019/03/VSKS-toimitteet-20-TOINEN-PAINOS-WEB.pdf>. [Haettu 10.12.2020]

Kirjallisuus

Einonen, Piia. 2013. Venäläiset Viipurissa: kielellisiä, kansallisia ja kulttuurisia ristiriitoja 1800-luvun alkupuolella. Teoksessa *Monikulttuurisuuden aika Viipurissa*, toim. Pentti Paavolainen & Sanna Supponen. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 17. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura. <https://vsks.net/wp-content/uploads/2011/12/Toimite-17.pdf>. [Haettu 11.12.2020]

Ijäs, Ulla. 2015. *Talo, kartano, puutarha. Kauppahuoneen omistaja Marie Hackman ja hänen kulutusvalintansa varhaismodernissa Viipurissa*. Annales Universitatis Turkuensis C 402. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6053-8> [Haettu 24.11.2020]

Lagus, Gabriel. 1889. *Några förhållanden i Wiborg under ryska ockupationen. Särtryck ur Svenska Klassiska Lyceets i Wiborg årsprogram 1888–89*. Wiborg.

Ruuth, J. W. 1908. *Wiipurin kaupungin historia II*. Wiipuri: Wiipurin kaupunki.

Räihä, Antti. 2012. *Jatkuvuus ja muutosten hallinta. Hamina ja Lappeenranta Ruotsin ja Venäjän alaisuudessa 1720–1760-luvuilla*. Jyväskylä studies in humanities 183. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4821-4>. [Haettu 24.11.2020]

Siltanen, Riikka. 2020. *”För gedigen musik”: Richard Faltin Suomen musiikkielämän rakentajana*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-6154-3>. [Haettu 24.11.2020]